

Ještě jednou o dvou úrovních významu

S reakcí na polemiku Petra Kořátka s mým článkem *Dvě úrovně významu* (která vyšla pod názvem 'Putnam o výrazech pro přírodní druhy' ve *Filosofickém časopise* 51, 2003, 999-1005) začnu od konce. Přiznávám se, že na rozdíl od Kořátka, Wigginse a dalších odborníků nevím, kde a o čem přednášel Putnam v roce 1968. To mě dostává do poněkud hloupé situace, zejména gramaticky. Kořátko totiž říká, že tohle "ví každý kdo se trochu zabýval problémem výrazů pro přírodní druhy" (s. 1005). Z toho lze vyvodit, že to, co jsem ve svém článku dělal já, nebylo zabývání se výrazy pro přírodní druhy. Měl bych tedy v zájmu přesnosti říkat "domnělé zabývání se výrazy pro přírodní druhy". Abych však čtenáře příliš neunavoval, zavedu následující notační konvenci: výraz "zabýval jsem se výrazy pro přírodní druhy" bude zkratkou za "domníval jsem se, že se zabývám výrazy pro přírodní druhy". A nyní bych rád zrekapituloval, co jsem ve svém článku, ve kterém jsem se mimo jiné zabýval výrazy pro přírodní druhy, napsal.

Putnam v rámci výchozí formulace problému, o který mi šlo, konstatuje, že je nemožné, aby (i) znalost intenze byla psychologickým stavem (rozuměj stavem jednoznačně určeným fyzikální konstelací individua, zejména jeho mozku) a současně aby (ii) intenze určovala extenzi; protože, jak se svým myšlenkovým experimentem snaží prokázat, si lze představit dva atom po atomu identické mluvčí, v jejichž ústech má tentýž výraz různou extenzi. Já konstatuji, že to možné, a to zcela triviálně, je, připustíme-li, že intenze určuje extenzi jedině v závislosti na prostředí a že se každý z mluvčích vyskytuje v jiném prostředí. Říkám tedy, že aby tu nějaký rozpor byl, musel by mít Putnam za to, že intenze určuje extenzi bezprostředně, tedy nezávisle na prostředí, a dále konstatuji, že taková koncepce intenzí by byla velice problematická.

Kořátko namítá, že Putnamův experiment vede ke sporu i bez předpokladu bezprostředního vztahu mezi intenzí a extenzí; neboť podle něj ukazuje, že výraz "voda" má v ústech oněch dvou mluvčích různé extenze, přestože se oba vyskytují v jednom a též *světě*. Mě ovšem není jasné, proč, situujeme-li i Dvojče Země do toho, co chceme z hlediska možnosvětové sémantiky považovat za 'naš svět', by v takovém případě měl mít ten výraz v ústech těch dvou mluvčích různé extenze: proč by jeho společnou extenzí neměl být souhrn veškeré H₂O i XYZ v tomto našem světě. Konstatuje-li Kořátko, že "my jsme přiřadili výraz 'voda' látce, s níž jsme v kontaktu, plus čemukoli, co má stejné složení", pak nechápu, jak jsme to dokázali: jak jsme jej dokázali přiřadit jenom tomu, co má stejné složení, a ne například i tomu, co pro nás stejně vypadá, chutná ap. (A pokud bychom to přece jenom nějak dokázali, pak nechápu, jak bychom dokázali ignorovat drobné rozdíly ve složení, které mezi různými látkami, kterým všem říkáme "voda", nepochybně existují.)

Jinými slovy: Když Putnam v rámci své historiky zaváděl slovo "voda", neukázal jenom na H₂O, ale i na průhlednou tekutinu bez barvy, chuti i zápachu, či na H₂O s nepatrnou příměsí saponátů (které, předpokládejme, do rybníka, před kterým stál, tajně vypouštěl neukázněný majitel mycí linky na auta stojícího na břehu); a podobně i jeho dvojník ukázal nikoli jenom na XYZ, ale i na průhlednou tekutinu bez barvy, chuti i zápachu, či na XYZ s nepatrnou příměsí saponátů (kterou do dvojníka jeho rybníka tajně vypouštěl dvojník majitele ...). Kdybychom se chytili té druhé deskripce, vyšla by z toho látka, které je plný rybník Putnamova dvojníka, jako tatáž látka, již je plný Putnamův rybník; zatímco kdybychom vyšli z té třetí, nebyl by Putnamův rybník plný téže látky ani jako náhon, který k němu vede. A moje otázka je: která deskripce je 'ta správná'?

Mě osobně se zdá, že jediným kritériem by tu mohlo být prostě to, že bychom přivedli Putnama k nějaké XYZ (nebo jeho dvojníka k nějaké H₂O) a zeptali se, zda je to "taky voda". A protože tyto dvě látky jsou podle předpokladu pro Putnama (a tak i pro jeho dvojníka) nerozlišitelné, stěží by mohl odpovědět negativně. Takže se mi zdá, že abychom v tomto případě mohli tak jako Kořátko (a zřejmě i Putnam) prohlásit, že ty extenze jsou různé, museli bychom předpokládat, že ta první je nějak privilegovaná, že tu nějak fakticky existují přírodní druhy a že XYZ a H₂O takovými druhy jsou, zatímco *průhledná tekutina bez barvy chuti či zápachu* či H₂O s *nepatrnou příměsí saponátů* nikoli. Jak jsem však ve svém článku psal, mně tohle připadá jako čistě spekulativně metafyzický předpoklad, jehož opodstatněnost mi uniká.

To úzce souvisí s tím, co říká Kořátko na str. 1003-4. Tam totiž konstatuje, že v případě přírodních druhů se Putnam od 'dvoúrovňového sémantika' neliší v tom, že by viděl vztah mezi termínem, jako je "voda", a jeho extenzí jako nezprostředkovaný kritériem, ale v tom, že jeho kritérium je jiného druhu -- totiž je "reality involving" (deskripce, která takové kritérium vyjadřuje, obsahuje indexický výraz: "voda je vše, co je relevantním způsobem podobné *tomuto*"). Já však, jak říkám, nevím o žádném způsobu, jak zafixovat ono "relevantní" v rámci této deskripce tak, aby to učinilo extenzí právě H₂O (samozřejmě opět mimo předpoklad metafyzicky výsadního postavení H₂O oproti těm dalším možnostem).

Možností takového kritéria se také zabývám na straně 562 svého článku. Tam probírám jeho další problematický aspekt: kritérium tohoto typu je totiž pochybné také proto, že kdyby se význam slova "voda" skutečně opíral jenom o něj, pak by příslušný výraz nemohl používat nikdo, kdo by nebyl přítomen oné ostenzi, která uděluje denotát onomu "tomuto", které se v ní vyskytuje. (Ani dělba lingvistické práce tomu podle mne nepomůže: jakmile zemrou všichni očití svědkové, nelze toto kritérium dále předávat jinak, než že se nějak transformuje na kritérium, které již "reality involving" není. Anebo je tu samozřejmě ještě ta možnost, že připustíme, že od té doby již *nikdo*, kdo používá slovo "voda", neví, co jeho slovo skutečně znamená. To se mi ovšem jeví jako zcela absurdní -- bez ohledu na to, že to asi není příliš vzdálené stanovisku, na kterém stojí Kripke.)

Kořátko dále polemizuje s mou úvahou o tom, že koncepce sémantiky, v jejímž rámci každá intenze určuje extenzi pevně a nezávisle na okolnostech (a která by, říkám, v *jistém smyslu* mohla být považována za fregovskou), nevede k použitelné teorii. Nevím, jestli dobře chápu, co chtěl touto pasáží říci. Znovu připomínám, co jsem říkal já: z carnapovského hlediska je běžné chápat extenzi příslušnou dané intenzi jako závislou na okolnostech (možném světě, čase) -- intenze se tedy v rámci post-carnapovské intenzionální sémantiky obvykle chápe jako funkce, která danému času a danému světu přiřadí extenzi (viz Montague nebo Tichý). Z toho, co říká Frege, ovšem vyplývá jeho náchylnost vidět situaci alespoň v případě věty tak, že jeho obdoba intenze, tj. myšlenka (připomínám, že Carnap navrhl pojem intenze jako explikaci Fregova pojmu smyslu, kterým je v případě věty právě myšlenka) vede k jeho období extenze, to jest významu, to jest pravdivostní hodnotě, *nezávisle na světě a čase*. Uvažoval jsem o tom, zda bychom mohli vytvořit takovou teorii intenzí a extenzí, ve které by *každá* intenze určovala nějakou extenzi nezávisle na světě a čase; a dospěl jsem k závěru, že nikoli tak, aby byla použitelná.

Kořátko posouvá celý problém na trochu jinou úroveň, tím že gramatický čas prohlásí za indexický prvek výroku a závislost na něm tedy nikoli za věc intenze, ale za věc 'charakteru' (ve smyslu Davida Kaplana). To není běžné, avšak jistě to není nemožné (a Fregovi by to bylo možná skutečně bližší než současné pojetí). Výsledkem je však v každém případě obrázek, na kterém je intuitivní pojem významu explikován právě 'charakterem', a nikoli intenzí; to jest

obrázek, který probírám na konci oddílu o 'fregovských' intenzích a na kterém sice může být intenze spojena s extenzí bezprostředně, avšak tím se stává zcela zbytečnou¹. Pak ovšem podle mne musíme v Putnamových úvahách nahradit pojem intenze pojmem charakteru a jsme tam, kde jsme byli. Všimněme si totiž, že Putnamův předpoklad (1) je plausibilní *jedině* proto, že mlčky předpokládáme, že jeho intenze explikuje intuitivní pojem významu; explikujeme-li význam pomocí něčeho jiného, pak, má-li Putnamův argument nadále fungovat, tím musíme jeho intenzi nahradit.

V následující části svého textu se Kořátko obsáhle zabývá probíráním toho, co to je rigidní designátor; zejména toho, že pro takový výraz je podstatné pevné spojení se svým designantem, a nikoli to, že by toto spojení muselo být mluvčím(i) ustanoveno na bázi jeho (jejich) bezprostředního kontaktu s tímto designantem. Je pravda, že jsem některými formulacemi, které jsem v článku použil, tento rozdíl poněkud zamlžil²; v článku jsem se však zabýval výhradně problémem toho, jaká je *povaha* vztahu mezi designátorem a jeho extenzí, nikoli jakým způsobem se tento vztah ustanovuje, takže se mi nezdá, že by tato moje nepřesnost byla příliš podstatná. Navíc jednoznačně říkám, že Kripkovi jde o to, že "i v případě, že je s vlastním jménem spojena nějaká deskripce, je sémantický vztah jména ke své extenzi bezprostřední".

A abych se nakonec vrátil k tomu, čím jsem už začal: když jsem ve svém článku říkal, že v Putnamově článku není více netriviálních argumentů, než kolik tam prosáklo z Kripka, měl jsem na mysli fakt, že Putnamův argument nefunguje, dokud ho nepodepřeme metafyzickým předpokladem existence a výsadního postavení 'přírodních druhů', který před tím jasněji a explicitněji formuloval Kripke. Je ovšem pravda, že jsem to formuloval tak, jako bych chtěl říci, že Putnam od Kripka opisuje; a tak tomu, věřím, nebylo.

Závěrem musím konstatovat, že jsem stále přesvědčen, že Putnamův argument prostě nefunguje. A pokud jde o Putnamův slavný článek: jistě se dá stěžít nesouhlasit s tím, že je, jak konstatuje Kořátko, "bohatý, originální, argumentativní a kontroverzní". Také není pochyb o tom, že sehrál podstatnou roli v rámci vývoje názorů na sémantiku. Mně se však zdá³, že jeho

¹ Zdůrazňuji, že zbytečnou se stává jenom za předpokladu, že se tím *pevně a neměně* propojí s extenzí. Ve skutečnosti je, jak se ukazuje, při analýze významu, třeba rozlišovat *dvě* úrovně závislosti na okolnostech: jedna vede od charakteru k intenzi a druhá pak od intenze k extenzi. O tom jsem však podrobně pojednal na jiném místě (viz můj článek 'Formální zachycení kontextu', *Slovo a slovesnost* 64, 8-20).

² Když jsem řekl, že "James Watt" je dnes víceméně *synonymem* "vynálezce parního stroje", měl jsem na mysli fakt, že velká většina lidí zná toto jméno *jedině* z kontextu věty "James Watt je vynálezcem parního stroje", a tu má ze školy tak zafixovánu, že v rámci jejich 'teorie světa' hraje roli téměř za analytické pravdy. Jinak mi Kořátkovy výtky nejsou jasné: Dennett, kterého cituji v poznámce 24, nemluví o *ustanovení* vztahu pomocí deskripce, ale o jeho neustálém udržování. Na straně 557, na kterou odkazuje, jsem nenašel nic jiného relevantního než výrok "Kripke konstatuje, že ... význam některých typů výrazů není zprostředkován, žádným kritériem (intenzí), ale je záležitostí přímo nějakého (kauzálního) kontaktu s předměty aktuálního světa", který se mi zdá být zřejmě pravdivý -- onen typ je tvořen minimálně mnohými vlastními jmény. V *Summary*, na které také poukazuje, píše "Kripke and Putnam argue that such a two-level semantics is essentially problematic, for the semantics of some expressions is a matter of their *nonmediated* contact with the entities of the (tangible) world, hence that they are *rigid designators*", a na tom opět trvám.

³ A rád bych zdůraznil, že si s ním lámu hlavu již skutečně dlouho, více než dvacet let. To mohu shodou okolností doložit: napsal jsem o něm totiž článek, který právě před dvaceti lety vyšel ('Model-theoretical approach to sociolinguistics', *Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, No. 52, 1984, 45-65). Mimochodem, po vzoru Kořátka bych asi teď měl konstatovat, že kdo se trochu zabýval výrazy pro přírodní druhy, nemohl na Putnamův článek již někdy v této době nereagovat; přiznávám však, že můj tehdejší článek nelze považovat za hluboký příspěvek do putnamovské diskuse. Z dnešního hlediska je zajímavý snad jen jako symptomatický dokument naznačující, že i za okolností,

problém je v tom, že je bohatý až příliš. Putnam se v něm totiž snaží vypořádat snad úplně se vším, co se v době, kdy jej psal, na scéně sémantiky odehrávalo: s psychologismem, s intenzionální sémantikou, s quinovským holismem, s davidsonovskou sémantikou pravdivostních podmínek, s Kripkem, s lingvistickými teoriemi sémantických struktur atd. atd.; a v důsledku toho jde mnohem více do šířky než do hloubky⁴. Z tohoto důvodu si myslím, že pozornost, které se mu neustále dostává, vyplývá z jeho přeceňování.

Jaroslav Peregrin

které v této zemi v době jeho vzniku panovaly, bylo možné se takovými věcmi, jakkoli spíše amatérsky, zabývat.

⁴ Například jeho oddíl o "California semantics", který Kořátko doporučuje, se mi jeví být založen na jistém, podle mne zcela problematickém, psychologickém výkladu intenzí, podle kterého jsou intenze tím prvkem procesu komunikace, který si mluvčí nějak předávají 'z hlavy do hlavy'. Není sice nejmenších pochyb o tom, že v sedmdesátých letech byla intenzionální sémantika některými svými protagonisty v Kalifornii i jinde takto skutečně chápána (viz například text mé vzácné přítelkyně B. Partee 'Montague Grammar, Mental Representation and Reality', in *Philosophy and Grammar*, ed. S. Kanger & S. Oehman, Reidel, Dordrecht, 1980); dnes však, zdá se mi, jsme už někde jinde.